

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/101/234-240>

Aysel Mürşüdlü
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
ayselmurshudlu@gmail.com

İNTERNET PROVAYDERLƏRİNİN YERLƏŞDİRİLƏN MƏZMUNA NƏZARƏTLƏ BAĞLI ƏSAS HÜQUQ VƏ AZADLIQLARLA ƏLAQƏSİ

Xülasə

Təqdim edilmiş məqalədə sosial şəbəkə provayderlərinin məzmun baxımından nəzarəti ilə əsas hüquq və azadlıqlar arasındakı əlaqə araşdırılaraq beynəlxalq aspektdə qiymətləndirilmiş, Azərbaycan qanunvericiliyindəki tənzimləmələr müzakirə edilmişdir. Burada bəhs edilən əsas hüquq və azadlıqlarla sosial şəbəkə istifadəsində paylaşılan məzmunla nəzarət arasındakı əlaqə müzakirə olunmuşdur. Əsas hüquq və azadlıqlar haqqında 1950-ci il Avropa Konvensiyası və Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təminat verilmiş sözügedən hüquqlar təhlil edilmiş, əsas hüquq və azadlıqların məzmun baxımından təsnifatı təhlil olunaraq, milli-hüquqi tənzimləmə üçün vacib olan redaktələrin məzmunu müəyyən olunmuş, normalarda olan çatışmazlıqlar aşkar edilmiş, onların aradan qaldırılmasına dair təkliflər təqdim olunmuşdur. Müdaxiləni tələb edən əsas hüquq və azadlıqlar qismində yaşamaq hüququ, şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ, ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsi nəzərdən keçirilmişdir. Hüquq və azadlıqların məhdudlaşdırılmasını tələb edən əsas hüquq və azadlıqlar kimi isə fikir, vicdan və din azadlığı, toplaşmaq və birləşmək azadlığı, ifadə azadlığı təhlil edilmişdir. Sözügedən məqalədə sosial şəbəkə provayderlərinin istifadəçilər tərəfindən yerləşdirilən məzmunla bağlı məsuliyyət məsələsinə dair Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin bir sıra qərarları məlumat və ifadə azadlığı kontekstində qiymətləndirilmişdir.

Açar sözlər: internet provayderi, əsas hüquq və azadlıqlar, məzmun, sosial şəbəkə, nəzarət, Konvensiya

Aysel Murshudlu
Baku State University
master student
ayselmurshudlu@gmail.com

The relationship of Internet providers to fundamental rights and freedoms related to the control of posted content

Abstract

In the presented article, the relationship between content control of social network providers and basic rights and freedoms was examined and evaluated in an international aspect, and regulations in Azerbaijani legislation were discussed. The relationship between the basic rights and freedoms mentioned here and the control of the content shared in the use of social networks has been discussed. The aforementioned rights guaranteed by the 1950 European Convention on Fundamental Rights and Freedoms and the Constitution of the Republic of Azerbaijan were analyzed, the classification of fundamental rights and freedoms in terms of content was analyzed, the content of the amendments important for national-legal regulation was determined, and deficiencies in the norms were discovered. proposals for their elimination have been presented. The right to life, the right to respect for private and family life, and the prohibition of discrimination were considered as basic rights and freedoms that require intervention. Freedom of thought, conscience and religion, freedom of assembly and association, and freedom of expression were analyzed as the main rights and freedoms that require restriction of rights and freedoms. In the

mentioned article, a number of decisions of the European Court of Human Rights on the responsibility of social network providers regarding the content posted by users were evaluated in the context of freedom of information and expression.

Keywords: *internet provider, fundamental rights and freedoms, content, social network, control, Convention*

Giriş

1.1 Məzmun baxımından internet provayderlərinin əsas hüquq və azadlıqlarla əlaqəsi.

Sosial şəbəkələrin ümumi məqsədi istehsal olunan məzmunu qarşılıqlı əlaqədə olan istifadəçilərlə bölüşməkdir. Bu məzmunların hazırlanması zamanı digər istifadəçilərin şəxsi hüquqları və məxfiliyi pozula, ictimai asayiş və ictimai təhlükəsizlik təhdid edilə bilər. Sosial şəbəkələrin bu xüsusiyyəti bu medianın qanuni qaydalarla idarə olunmasını tələb edir. Sosial şəbəkə provayderləri isə öz daxilində yaradılan məzmunun qanunsuzluğunu aradan qaldırmaq baxımından məsuliyyət daşıyırlar. Dövlətlər sosial şəbəkələrdə baş verən qanunsuzluqları aradan qaldırmaq üçün bu media ilə bağlı qaydalar hazırlayır.

Sosial şəbəkələrdən istifadədə həm azadlıqların, həm də məhdudiyyətlərin əsasını əsas hüquq və azadlıqlar təşkil edir. Məsələn, sosial şəbəkələrdən istifadə ifadə azadlığı çərçivəsində icazə verilən bir hüquq olsa da, şəxsi və ailə həyatını qorumaq üçün bu istifadəyə müəyyən məhdudiyyətlər qoyula bilər. Burada bəhs edilən əsas hüquq və azadlıqlarla sosial şəbəkə istifadəsində paylaşılan məzmunla nəzarət arasındakı əlaqə nöqtəti-nəzərindən baxdıqda onları şərti olaraq iki yerə bölmək olar: a) Müdaxiləni tələb edən hüquq və azadlıqlar və 2) Müdaxilənin məhdudlaşdırılmasını tələb edən hüquq və azadlıqlar.

İstifadəçilər tərəfindən yaradılan məzmunla görə sosial şəbəkə provayderlərinin öhdəliklərindən bəhs edərkən diqqət çəkən məqamlardan bir də əsas hüquq və azadlıqlar əsasında qiymətləndirmə aparılarkən qeyri-qanuni məzmunla girişin məhdudlaşdırılması, məzmunun silinməsi kimi müdaxilələrin, şəxsi hüquqların qorunması, ictimai asayişin və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi baxımından əhəmiyyətidir. Bu proqramların başqa bir cəhəti internetdən istifadə azadlığına, xüsusən ifadə azadlığına yönəlmiş qeyri-mütənasib və ya həddindən artıq müdaxilə təşkil etməmələridir.

Ona görə də əsas hüquq və azadlıqlar sosial şəbəkə provayderlərinə nəzarət üçün hüquqi əsas yaratsa da, bu nəzarətin müəyyən çərçivələrdə həyata keçirilməlidir. Bu nöqtədə müdaxiləni zəruri edən əsas hüquqlar yaşamaq hüququ, şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ, ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsi ikən müdaxilənin məhdudlaşdırılmasını tələb edən əsas hüquqlar isə fikir, vicdan və din azadlığı, toplaşmaq və birləşmək azadlığı, ifadə azadlığıdır.

1.2. Müdaxiləni tələb edən əsas hüquq və azadlıqlar.

Müdaxiləni tələb edən əsas hüquq və azadlıqlar dedikdə 1950-ci il Avropa Konvensiyası və AR Konstitusiyasında hər kəsin yaşamaq hüququna, maddi və mənəvi varlığını qorumaq hüququna malik olduğu ifadələri ilə təminat verilmiş hüquqlar nəzərdə tutulur. Məsələn, toxunulmaz hüquqlardan sayılan yaşamaq hüququ, şəxslərin bədən bütövlüyü və sağlamlıq hüququ fəvqəladə hallarda belə məhdudlaşdırıla bilməz.

Doktrinada bu hüquq çərçivəsində dövlətin öhdəliyinin yalnız insan həyatına hörmət göstərməkdə ifadə olunan passiv öhdəliklə məhdudlaşmadığı, eyni zamanda insan həyatının effektiv şəkildə qorunması və hüquqların pozunması ehtimalına qarşı cəza tədbirlərinə yer vermək kimi müsbət və prosessual öhdəlikləri də əhatə etdiyi ifadə edilir (Çiftçioğlu, 2012: 143). Sosial şəbəkələrdə insanların həyatı üçün təhlükə yaradan və onların həyat və sağlamlığını təhdid edən məzmunlar yerləşdirilməsi mümkündür. Məsələn, bir istifadəçinin başqa bir istifadəçini hədəf alaraq yaratdığı məzmununda onun həyatını təhdid edən ifadələr, planlaşdırılan və ya törədilmiş cinayətlə bağlı açıqlamalarla, istifadəçiləri intihara təşviq edə biləcək məzmun vasitəsilə onların yaşamaq hüququ təhlükə altına düşə bilər. Yaşamaq hüququnun üçüncü şəxslər tərəfindən pozulmasının qarşısının alınması ilə bağlı dövlətin müsbət öhdəliyinə həm də şəxslərin həyatı üçün

təhlükə yaradan hərəkətlərdən qorunması üçün zəruri tədbirlərin görülməsi və bu hərəkətlərə qarşı effektiv sanksiya mexanizminin işlənilməsi hazırlanması daxildir (Duvan, 2018: 670).

Şəxsin yaşamaq hüququna yönələn bu təhdid və təhlükələrə qarşı sosial şəbəkə provayderlərinin könüllü olaraq məzmunu nəzarət müdaxilələri vasitəsilə həyata keçirildikləri qeyri-qanuni məzmunun silinməsi və ya təqsirli şəxslə bağlı səlahiyyətli orqanların zəruri məlumatlara əlyetərliliyin təmin edilməsi ilə əməkdaşlığın təmin edilməsi məsələsində onların üzərinə müəyyən öhdəliklər qoyula biləcək.

Yaşamaq hüququ çərçivəsində xüsusilə nəzərə alınmalı olan məsələ uşaqların yaşamaq hüququdur. 1989-cu ildə BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul edilmiş Uşaq Hüquqları Konvensiyasında hər bir uşağın yaşamaq hüququna malik olduğu və dövlətlərin yetkinlik yaşına çatmayanların yaşaması və inkişafı üçün mümkün olan hər növ tədbiri görməli olduqları ifadə edilmişdir. Azərbaycan isə həmin Konvensiya və ona əlavə edilmiş iki protokola qoşulmuş və 1998-ci ildə ölkəmizdə Konvensiyasının müddəalarını özündə əks etdirən “Uşaq Hüquqları haqqında” Qanun qəbul edilmişdir. Bu baxımdan dövlətlərin sosial şəbəkələrdə uşaqların yaşamaq hüquqlarını qorumaq üçün əlavə qaydalar tətbiq etməsi məqsədəuyğundur.

AİHM-in 8-ci maddəsi və AR Konstitusiyasının 32-ci maddəsin çərçivəsində tənzimlənən şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığı hüququ internet mühitinin tənzimlənməsində və sosial şəbəkə provayderlərinin üzərinə öhdəliklərin qoyulmasında təsirli olan əsas hüquqlardan biridir. İnternetdən istifadə hüququna və ifadə azadlığına qoyulan məhdudiyyətlərin əsas səbəblərindən biri də məhz budur. Şəxsi məlumatların qorunması məsələsində yaranan və nəzərdən keçirilməli olan yeni nəsil hüquqlarından biri kimi qəbul edilən unudulma hüququ, Aİ Ümumi Məlumatların Qorunması Qaydasında (GDPR) məlumat sahiblərinin onlara aid şəxsi məlumatların təxirə salınmadan aradan qaldırılmasını tələb etmə hüququ olaraq da ifadə edilir. Unudulmaq hüququ çərçivəsində fərdlər qanun pozuntusu hesab etdikləri məzmunu sosial şəbəkə provayderləri tərəfindən müəyyən edilmiş mexanizmlər və milli qanunvericilik normaları vasitəsilə tənzimləyə, həmçinin müvafiq məzmunun silinməsinə tələb edə bilər (Kent, Kulular, 2021: 196).

AİHM-nin unudulma hüququ ilə bağlı ilk qərarı 1991-ci ildə iki Almaniyalı vətəndaşın törətdiyi qətlə bağlı idi. Belə ki, 2000-ci ildə bir nəşriyyatda bu şəxslərdən cinayət törətməkdə şübhəli sayılan şəxslər kimi bəhs edildiyi bir xəbər yayımlanmış və 2007-ci ilə qədər nəşriyyatın arxiv bölməsində saxlanılmışdır. 2007-ci ildə ərizəçilər müvafiq xəbərlərdə adlarının anonimləşdirilməsini tələb etmək üçün məhkəməyə müraciət ediblər. Rayon (şəhər) məhkəməsi və apellyasiya məhkəməsi ərizəçilərin tələbini əsaslı hesab etsə də, yuxarı instansiya məhkəməsi olan Federal Məhkəmə bu qərarları ləğv etdi. Məhkəmə ərizəçilərin şəxsi hüquqlarına və şəxsi həyatlarının müdafiəsi hüququna müdaxilənin olduğu qənaətinə gələrək, mübahisənin AİHK-nın 8-ci maddəsinin əhatə dairəsinə daxil olduğu qənaətinə gəldi. Məhkəmə həmçinin həmin maddə çərçivəsində tənzimlənən şəxsi həyatla bağlı hüquqların 10-cu maddədə nəzərdə tutulmuş ifadə və mətbuat azadlığı ilə qarşılıqlı əlaqədə nəzərdən keçirilməli olduğunu bildirərək, ərizəçilərin tələbində məzmunun təqdim edilməsinin şəxsi hüquqların ciddi pozuntusuna yol vermədiyini qeyd etmişdir. Eyni hadisə ilə bağlı müxtəlif nəşrlərə qarşı qaldırılan iddialar da Federal Məhkəmə tərəfindən eyni şəkildə rədd edildi. AİHM bu məsələnin ərizəçilərin Konvensiyada təsbit edilən şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ ilə media orqanlarının və ictimaiyyətin ifadə azadlığının balanslı şəkildə qiymətləndirməsinin aparılıb-aparılmamasından asılı olduğunu bildirmişdir. Qərarda diqqət çəkən məqamlardan birini də əsas hüquq və azadlıqların, xüsusilə də şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun internetdə ənənəvi mətbuata nisbətən daha çox zərər riski altında olması və bunda ən mühüm faktorun axtarış sistemləri olması təşkil etmişdir. Məhkəmə axtarış sistemlərinin məsuliyyətinin məzmun yayımlayanların məsuliyyətindən fərqli ola biləcəyi nəticəsinə gəlmişdir.

Məhkəmə rəqabət aparıcı hüquqların tarazlaşdırılması üzrə dövlətlərin öhdəliklərinin müəyyən edilməsi ilə bağlı ümumi qaydalara istinad edərək ictimai maraqları, şəxslərin nüfuzunu, yayımlanmış məlumatların məzmununu, aidiyyəti şəxslərin əvvəlki davranış və hərəkətləri, hazırlanan nəşrlərin forma və nəticələri, fotoşəkillərlə bağlı halları da nəzərə alaraq Almaniyalı

Federal Məhkəməsinin qərarını qanuni hesab etmişdir. Məhkəmə Almaniya dövlətinin ərizəçilərin AİHK-nın 8-ci maddəsi ilə qorunan şəxsi həyatlarına hörmət hüququnu pozmadığına qərar vermişdir (4). Doktrinada AİHM-nin qərarı unudulmaq hüququnu institusionalaşdırmaq və şəxsi həyata hörmət və ifadə azadlığı hüquqlarını təfərrüatlı yanaşma ilə balanslaşdırmağa imkan verəcək bir qiymətləndirmə aparmaq fürsətini itirməyə səbəb olduğuna görə tənqid edilib (Kaya, 2021: 357). Bu tənqidlərdən biri də sözügedən qərarın unudulma hüququnun dar çərçivədə qiymətləndirilməsinə səbəb olduğu ilə bağlıdır. Bunun qarşısının alınması üçün də bu çərçivədə ediləcək qiymətləndirmələrdə məlumat əldə etmək hüququnun da nəzərə alınaraq balanslı bir yanaşmanın tətbiq edilməli olduğu bildirilmişdir.

Ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsi müddəası isə Konvensiyada təsbit edilmiş hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsində heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilməməsinə ifadə edir. AR Konstitusiyasında ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsi adlı ayrıca müddəə nəzərdə tutulmasa da, bunun qanun qarşısında bərabərlik prinsipinə əsasən qadağan edilməsi təsbit edilmişdir. Belə ki, Konstitusiyada dövlətin irqindən, etnik mənsubiyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verdiyi qeyd edilmişdir. Eyni zamanda insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, etnik, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağan edilir (6).

Sosial şəbəkə provayderləri üçün ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsi global miqyasda heç bir qrupa, irqə və ya milliyyətə qarşı ayrı-seçkiliyə yol verilmədən və ölkə üzrə hər hansı istifadəçi haqqında ayrı-seçkilik edilmədən fəaliyyət göstərilməsi kimi başa düşülür. Bu baxımdan sosial şəbəkə provayderləri öz siyasətlərində və fəaliyyətlərində istifadə etdikləri avtomatlaşdırılmış maşınlarla bağlı ayrı-seçkiliyə səbəb ola biləcək hərəkətlərə görə məsuliyyət daşıya bilərlər. Bununla belə, sosial şəbəkə provayderlərindən istifadəçilərin paylaşdığı məzmunla bağlı proaktiv fəaliyyətləri çərçivəsində görülən məhdudlaşdırıcı tədbirlərlə bağlı ayrı-seçkiliyə yol verilməmələri tələb edilir. Məsələn, sosial şəbəkələrdə kibərbullinqi təsbit etmək, qarşısını almaq, təsnif etmək, risk faktorlarını müəyyən etmək üçün nəzərdə tutulmuş, süni intellekt tərəfindən dəstəklənən proqram təminatları və alqoritmlər ayrı-seçkilik yaradan amillərdən asılı olmayaraq tətbiq edilməlidir (Kavici, 2023: 6). Əks halda sosial şəbəkə provayderləri məsuliyyətə cəlb olunacaqlar.

1.3. Müdaxilənin məhdudlaşdırılmasını tələb edən əsas hüquq və azadlıqlar.

Müdaxilənin məhdudlaşdırılmasını tələb edən əsas hüquq və azadlıqlar dedikdə isə nəzərdə tutulan əsas hüquqlar və azadlıqlar fikir, vicdan və din azadlığı, sərbəst toplaşmaq və cəmiyyət qurmaq azadlığı, ifadə azadlığından ibarətdir. Sözügedən azadlıqlar Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının və AR Konstitusiyasının müvafiq müddəalarında da təsbit edilmişdir. Bu anlayışlar çox geniş məzmunlu olsa da, AİHM təcrübəsinə baxdıqda bəhs edilən azadlıqlara münasibətdə daha çox dini inancların mərkəzə alındığı müşahidə edilir. Bu perspektivdən baxdıqda, sosial şəbəkələr vasitəsilə istifadəçiləri bəlli istiqamətdə düşünməyə vadar edən fəaliyyətlərin göstərilməsi istifadəçilərin fikir azadlıqlarına zərər vura biləcəyindən dövlətlərin müdaxiləsini tələb edir. Buna görə də bu azadlıq iki yönlü nəzərdən keçirilməlidir.

Sosial şəbəkələr istifadəçilərin fikirlərini açıqlamağa icazə verən, interaktiv bir kommunikasiya imkanı təklif edərək digər istifadəçilərlə ünsiyyət qurmağa imkan verən və bu çərçivədə demokratiyanın inkişafına töhfə verən platformalardır. Vətəndaşların, fikir, vicdan və din azadlığı çərçivəsində qorunan mənfəətləri sosial şəbəkə platformalarında da qorunmalıdır. Bu azadlıqlara zərər verəcək proqram təminatı tətbiqlərinə və istifadəçilərin bu istiqamətdə məzmun hazırlamalarına icazə verilməməlidir. Sosial şəbəkə təminatçıları tərəfindən tətbiq olunan siyasətlərdə də vətəndaşların bu azadlığına müdaxilələrdən çəkinmək lazımdır. Dövlətlər tərəfindən aparılacaq məzmun nəzarət fəaliyyətlərində vətəndaşların sözügedən azadlığı nəzərə alınaraq ölçülü, mütənasib qərarlar verilməsi tələb olunur.

Sosial şəbəkə platformaları, ictimai hərəkətlər üçün üzv toplamaq və təşkilatlanmaq üçün üstünlüklərə sahibdir. Avropa Şurası Nazirlər Komitəsi toplaşma və cəmiyyət qurma azadlığının

onlayn-offlayn olaraq fərqləndirmədən təmin edilməsinin vacib olduğunu bildirmiş və sosial şəbəkələrin sahib olduğu asanlaşdırıcı təsiri vurğulamışdır (Brown, 2013: 16). Sosial şəbəkələrə nəzarət məsələsində şəxslərin toplanma və cəmiyyət qurma azadlıqlarını pozacaq qərarlara və bu hüquqları məhdudlaşdıracaq siyasətlərə əl atılmaması lazımdır.

İfadə azadlığı sosial şəbəkələrə nəzarət zamanı istifadəçilərin məzmununa məhdud müdaxiləni tələb edən ən mühüm azadlıqlardan biridir və tez-tez AİHM hüquqşünaslığının müzakirə mövzusu olmuşdur. Bu hüquqa sosial şəbəkə istifadəsi çərçivəsindən baxıldığında dövlətlər tərəfindən sosial şəbəkə provayderləri üçün öhdəlik müəyyən edilərkən, bu platformaların istifadəçilərinin ifadə azadlıqlarını pozmadan ölçülü şəkildə davranmalı olduğu müəyyən edilir. Eyni şəkildə, provayderlər də öz siyasətləri daxilində tətbiq edəcəkləri məhdudlaşdırmalarda istifadəçilərin ifadə azadlığını qorumalıdır.

Konvensiyaya əsasən qanunda nəzərdə tutulduğu halda və demokratik cəmiyyət qaydaları tələb etdikdə ifadə azadlığı müəyyən qədər məhdudlaşdırıla bilər. Ədəbiyyatda platformaların məzmunu saxlamaq və əlyetərliliyini təmin etmək məqsədi ilə vasitəçi kimi istifadə olunduğu və bu səbəbdən məzmunun özü ilə eyniləşdirməməli olduğunun AİHM tərəfindən qəbul edildiyi göstərilmişdir. Doktrinada yer alan digər bir fikirdə qeyd edilir ki, AİHK-nın 8 və 11-ci maddələri arasında tənzimlənən azadlıqların məhdudlaşdırılmasının əsası olaraq göstərilən "demokratik cəmiyyətdə zəruri olan qaydalar" anlayışı qeyri-müəyyəndir və bu da AİHM-ə gözlənilməz qərarlar qəbul etmək imkanı verir (Çatlı, 2018: 54).

AİHM istifadəçilər tərəfindən yaradılan məzmunlara dair məsuliyyətlə bağlı paylaşılan məzmunun xarakterinə görə platformaların məsuliyyəti ilə bağlı müxtəlif qərarlar qəbul etmişdir. Məsələn, Delfi A.Ş. adlı ticari xəbər portalı üçün, onlayn şəkildə yayımlanmış xəbərə edilən bir şərhin aqressiv xarakter daşdığı, müraciət edən hesab sahibinin müvafiq şərhləri altı həftə sonra silməsinin kifayət etmədiyi və Estoniya məhkəmələri tərəfindən müraciət edən təqsirli hesab edilərək ona verilmiş cərimənin ifrat olmadığı və bu səbəblərə görə ifadə azadlığının pozulmadığı qərarı verilmişdir (10). AİHM mühim bir argument olaraq, əlaqəli platformun kommersiya məqsədləri üçün işlədilməsi və bu fəaliyyətlərindən gəlir əldə etməsi məsələlərinə də toxunaraq onlara hüquqi qiymət vermişdir. Qərara etiraz edən fikirdə, vasitəçi platformanın sahib olduğu məlumat almaq və yaymaq hüququ çərçivəsində mətbuat azadlığının pozulduğu bildirilmişdir. Platformaya verilən məsuliyyətin 7/24 nəzarət etmə öhdəliyi daşdığı, daimi və nəzəri xarakterli olduğu və bu cür geniş məsuliyyətin qoyulmasına niyə ehtiyac duyulduğuna dair səbəb göstərilməməsi tənqid olunmuşdur. Doktrinada AİHM tərəfindən ətraflı bir araşdırma aparılmadan, fərziyyələrə əsaslanaraq, mütənasibliyi gözləmədən və texniki bir yoxlama aparılmadan qərar verildiyinə görə onun yerində bir qərar olmadığı düşünülür. Vasitəçi platformaların şərhlərin məzmunu ilə qarşılıqlı əlaqəsi ilə bağlı normativ qayda qoymadan, vasitəçilər tərəfindən seçilən siyasət və tətbiq edilən prosedurlara əsasən qiymətləndirmə aparılaraq məsuliyyətin müəyyən edilməsinin hüquqi cəhətdən daha doğru olacağı düşünülür.

Sosial şəbəkələrdə ifadə azadlığı kontenti ilə bağlı bəhs edilə biləcək daha bir AİHM qərarı 2023-cü ildə qəbul edilmiş Sañçes Fransaya qarşı işinin qərarıdır. Müraciət Konvensiyanın 10-cu maddəsi çərçivəsində ərizəçi müvafiq tarixdə Fransa Parlamentinə seçkilərdə namizəd olmuş yerli məclis üzvünün facebook hesabında üçüncü şəxslər tərəfindən səsləndirilmiş şərhləri dərhal silmədiyinə görə dini əsaslarla bir qrupa və ya ayrı-ayrı şəxslərə qarşı din əsasında nifrət və ya zorakılığa təşviq etməkdən dolayı məsuliyyətə cəlb olunduqdan sonra, ərizəçinin ifadə azadlığının pozulub-pozulmaması ilə əlaqədardır (11). Birinci instansiya məhkəməsi ərizəçini şərhlərin məzmununu təsdiqlədiyi və həmin məlumatların yayılmalarının qarşısını almaq üçün dərhal tədbir görmədiyini üçün təqsirli hesab etmişdir. Yuxarı instansiya məhkəməsi də ərizəçinin məhkumluğuna dair qərarı qüvvədə saxlamışdır. Apellyasiya şikayəti zamanı irəli sürülən ifadə azadlığı barəsində isə Konvensiyanın müvafiq maddəsində göstərilən məhdudlaşdırıcı çərçivəsində ifadə azadlığına əsaslanıla bilinməyəcəyi şəkildə şərh verilmişdir.

Əvvəlcə Palatada, sonra isə Böyük Palatada müzakirə olunan müraciətdə qərara alınmışdır ki, ərizəçinin ifadə azadlığına edilən müdaxilə AİHK-nın 10.2-ci maddəsində bəhs edilən

məhdudiyyətlərin səbəblərinə uyğun həyata keçirilmiş və ərizəçinin ifadə azadlığı pozulmamışdır. Qərardan belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, nifrət nitqi ehtiva edən, müəyyən qrupa və ya ayrı-ayrı şəxslərə yönəldilən təhrikedici ifadələr ifadə azadlığı çərçivəsində nəzərdən keçirilə bilinməz.

Böyük Palata bu qərarı on üç səs lehinə, dörd səs əleyhinə olmaqla qəbul etdi. Qərarın əleyhinə verilmiş bir səsə AİHM-nin hüquq təcrübəsində sabitliyin olmadığı və Məhkəmənin təhrikedici nitqlə bağlı digər məhkəmə işlərində də daha sərt hərəkət etməli olduğu bildirilmişdir. Digər bir əleyhinə səsə isə eyni şəkildə AİHM-nin siyasətçilər üçün ifadə azadlığı ilə bağlı qərarlarının çoxşaxəli və mürəkkəb olduğu bildirilmişdir. Hakimlər Türkiyə ilə bağlı verilmiş qərarlara istinad edərək, sözügedən qərarlarda ifadə azadlığının konkret iş çərçivəsində daha çox qorunmalı olduğunu bildirərək bu qərarlarda ifadə azadlığının siyasi partiyalar və onların üzvləri üçün xüsusilə vacib olduğunu və müxalifət partiyasının üzvünün ifadə azadlığına edilən müdaxilənin məhkəmə tərəfindən diqqətlə araşdırılmalı olduğu vurğulanmışdır (12).

Bu izahlardan görünür ki, ifadə azadlığı və şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ çərçivəsində AİHM-nin hüquq təcrübəsi konkret bir əsasə söykənmir və ayrı-ayrı konkret hadisələrdə müxtəlif nəticələrə gəlmək mümkündür. Qərarın yekununa çatarkən azadlıqlar arasında tarazlığın bərqərar edilməsinə çalışılır, lakin demokratik cəmiyyətdə zəuri olan tələblər çərçivəsində müxtəlif qiymətləndirmələrlə müxtəlif nəticələrə gəlmək mümkündür. Sançes qərarında sosial şəbəkə platformasında üçüncü şəxslərin nifrət nitqini ehtiva edən təhrikedici şərhələrin silinməməsi ifadə azadlığı çərçivəsində qiymətləndirilməyərək Konvensiyanın əsasını təşkil edən dəyərlərin qorunmasının vacibliyini vurğulanmışdır. Burada sadəcə ifadə azadlığı ilə şəxsi və ailə həyatına hörmət etmək hüququ arasında balans yaradılmalı olduğu bildirilmişdir. AİHM ifadə azadlığının həyata keçirilməsi zamanı internetdən əhəmiyyətli fayda əldə edilə biləcəyi fikrini qəbul etməklə bərabər, həmçinin qeyd edir ki, təhqiredici və ya digər qeyri-qanuni nitq formalarına görə məsuliyyətin qoyulması imkanı prinsipə, müdafiə olunmalıdır. AİHM-nin bu şərhə məqsədmüvafiq hesab edilir və internetin vacib komponentlərindən olan sosial şəbəkələr üçün də əsas götürülməlidir (13).

Nəticə

Tədqiqat nəticəsində belə bir nəticəyə gəlinmişdir ki, sosial şəbəkə provayderləri yaradılan məzmunun qanunsuzluğunu aradan qaldırmaq baxımından məsuliyyət daşıyırlar. Dövlətlər isə sosial şəbəkələrdə baş verən qanunsuzluqları aradan qaldırmaq üçün bununla bağlı normalar hazırlayırlar.

Sosial şəbəkələrdən istifadədə həm azadlıqların, həm də məhdudiyyətlərin əsasını əsas hüquq və azadlıqlar təşkil edir. Onlar isə məzmun baxımından müdaxiləni tələb edən və müdaxilənin məhdudlaşdırılmasını tələb edən hüquq və azadlıqlar olaraq bölünür. Müdaxiləni zəruri edən əsas hüquqlara yaşamaq hüququ, şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ, ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsi, müdaxilənin məhdudlaşdırılmasını tələb edən əsas hüquqlara isə fikir, vicdan və din azadlığı, toplaşmaq və birləşmək azadlığı, ifadə azadlığı daxildir. Bu hüquq və azadlıqlar həm Avropa konvensiyasında, həm də Azərbaycan qanunvericiliyində təsbit edilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Çiftçiöglü, C.T. (2012). Yaşama hüququ. Ankara: Türkiyə Vəkillər Kollegiyası Jurnalı, s.137-168.
2. Duvan, Ö.A. (2018). Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 2-ci maddəsi çərçivəsində dövlətin yaşamaq hüququnu qorumaq öhdəliyi. Mərmərə: Hüquq Araşdırmaları Jurnalı, s.660-678
3. Kent, B., Kulular, M.A. (2021). Trending Topics on Social Media Researches, The Right to be Forgotten for Protection of Personal Data, Berlin: Peter Lang.
4. European Court of Human Rights (ECHR), M.L. and W.W. v. Germany, Application No. 60798/10, 65599/10 <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22002-12041%22%5D%7D>
5. Kaya, M.B. (2021). İnternet qanunu. Ankara: Oniki Lehva Yayınları, 539 s.

6. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 12.11.1995, <https://e-qanun.az/framework/897>
7. Kavici, S.P., Şirin, B. (2023). Süni intellekt kiber zorakılığı proqnozlaşdırma bilirmi?, Sakarya: MEYAD Akademi, s.1-21.
8. Brown, N. (2013). Online Freedom of Expression, Assembly, Association and The Media in Europe. Council of Europe Conference of Ministers on Freedom of Expression and Democracy in the Digital Age. Belgrad, pp.1-21. <https://ssrn.com/abstract=2341656>
9. Çatlı, M. (2018). Fərdi Tətbiq Sahəsində Məhdudiyyət və Təhlükəsizlik Tədbiri kimi Demokratik Cəmiyyət Sifarişinin Tələbləri. Konya: İctimai Elmlər İnstitutu, 176 s.
10. European Court of Human Rights (ECHR), Delfi AS V. Estonia, Application No. 64569/09 (16 June 2015). <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5D%2C%22document%22%3A%5B%5D%7D>
11. European Court of Human Rights (ECHR), Case of Sanchez v. France, Application No. 45581/15 (15 May 2023). <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22tabview%22%3A%5B%5D%2C%22document%22%3A%5B%5D%2C%22itemid%22%3A%5B%5D%7D>
12. Point Dissenting Opinion of Judges Wojtyczek and Zünd, ECHR. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Speech_20190125_Paulus_JY_ENG
13. Liability of online platforms' (European Parliamentary Research Service, 2021). [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/656318/EPRS_STU\(2021\)656318_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/656318/EPRS_STU(2021)656318_EN.pdf)

Göndərilib: 20.02.2024

Qəbul edilib: 01.04.2024